

Domokos Pál Péter köszöntése

Él közöttünk egy ember: Domokos Pál Péter. Nevéről mindenkinek a csángó magyarok sorsa jut eszébe; holott a moldvai kutatásait összefoglaló művei csak egyik szeletét jelentik gazdag életművének.

Írt énekeskönyvet és foglalkozott vallástörténettel; szerkesztett lapot két ízben is, és tanárkodott; volt miniszteri tanácsos és malterhordó munkás; énekkarvezető és börtönlakó; egyforma lelkesedéssel kutatott magyar nyomok után Rómában, Párizsban, Csíksomlyón vagy Kolozsvárott.

Ma is ugyanaz a szellemi erő élteti, mint az 1920-as években, amikor elindult Budapestre tanulni — még tanulni —, mert arra a felismerésre jutott, hogy „olyan nagy bajba került a népem, hogy segíteni rajta csak nagy műveltséggel és sok tudással lehet”.

Egy nyugalmasabb korban bizonyára jutott volna ideje arra, hogy megírja emlékiratait. Eddig sajnos nem tehette, de most heteken át, hangszalagra mondta életét. A többórás interjúfolyam egy részletével szeretnénk köszönteni nyolcvanötödik születésnapján őt, akit barátai és tisztelői, szigorú életelvei és jóra való buzgalmai miatt egymás között csak *szent emberként* emlegetnek.

— *Hogyan emlékezik Péter bácsi az első világháború körüli esztendőkre?*

— Én magam, aki ott éltem, és ott nőttem fel, úgy láttam, hogy a magyar életre a történelem folyamán megállapított sok zökkenő, kiemelkedés és aláhullás után, 1867-től, áldásos és békés időszak következett.

Aztán jött az első világháború, s jött annak a vége, s annak az ostorai s csapásai. A legkülönösebb az volt, hogy tudomásul kellett venni, hogy többé nem Magyarország vagyunk. Erről beszélni nem volt szabad, ha a hatóságok tudomására jutott, hogy a magyarok elégedetlenkednek vagy nekik nem tetsző dolgokat mondanak, bizony, nagyon kegyetlenül letörték... Az első időkben még a huszonöt bot is nagyon gyakran szóhoz jutott! Az egyik legelső intézkedés pedig az agrárreform volt. Csík vármegye hatvannégyezer hold erdejét, a csíki magánjavakat egyik napról a másikra kisajátították, de ugyanakkor a naszódi háromszázötvenezer hold magánjavát nem vették el. Ha ezt a két adatot egymás mellé helyezzük, szót sem kell szólni, hisz látható a lényeg magyarázkodás nélkül is.

Később megvonták az iskolák nyilvánossági jogát, s magánoktatási törvényt adtak ki. Megcsinálták a kultúrzonát is, ez annyit jelentett, hogy a határvidékre (Nagyvárad, Szatmár környékére) és a Székelyföldre, ha román tanító elmegy tanítani, nagyobb fizetést kap, csaknem a dupláját a rendes fizetésnek, s földet, s egyéb javakat...

A csíki magánjavakat értékesítették, s annak árát odaadták a görögkatolikus és görögkeleti főpapoknak, hogy „ezzel a pénzzel változtasd meg a Székelyföld külső képét”. S később ebből a pénzből épültek föl a *biserică*-k, a templomok, szerteszéjjel...

Egy lényeges dolgot szeretnék megjegyezni: ha valaki ezzel a kérdéssel foglalkozik, soha ne feledje: Gyulafehérváron egy híres gyűlést tartottak, ha-

tározatokat hoztak, ezekben benne van, hogy minden népnek teljes egyenlőség jár. Teljes vallásszabadság és ki tudja, még mi... Száz helyen lehet kapni és olvasni. De azonnal utána kell mondani: melyekből soha egyetlen pont sem teljesült. Hiába hoztak határozatokat, mit érnek a határozatok; papírrongyok, ha nincs, aki ellenőrizze a megvalósulásukat. Ígértek mindent. A magyarok annak előtte nem ígértek, az igaz, de a törvényben megmondták, hogy mit adnak, s ennek megfelelően a magyar képviselőházban jelen voltak az országgyűlési képviselők: Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod és mások. A magyar országgyűlés tagjai voltak és számtalanszor kérdőre is vonták a magyar vezetést, a magyar irányítást.

— *A versailles—washingtoni béke óta már eltelt hatvan esztendő, mégis kötelességünk valóban újra és újra végiggondolni a tények és paradoxonok tömegét. Péter bácsi kezdettől fogva, a tudós ember gondosságával próbálta bizonyítani ránk szakadt gondjaink igazságtalanságát. Hallatlan szívóssággal kutatott az erdélyi magyarság ügyei és a moldvai csángók sorsa után. Az 1918 utáni gondok mindenki számára ismerősek, a csángó kérdés ma sem eléggé... Mikor és hogyan találkozott a csángó kérdéssel?*

— Az egész csángó kérdéshez a csíksomlyói tények járultak hozzá. Most visszagondolva is megdöbben az ember azokon. A csíksomlyói pünkösdi búcsú az 1567-es esztendő óta, minden pünkösöd szombatján megtörténik. János Zsigmond el akarta fogadtatni a csíki székelységgel a protestantizmust, mert Csík volt az egyedüli megye a történelmi Magyarországon, ahová a protestantizmus nem jutott el. Ők katolikusok a megkereszteltetésük óta a mai napig. Minthogy hadsereggel jött a csíkiak ellen, ők is hadsereggel állottak szembe, és a gyergyóalfalvi István nevű pap vezetésével a Nagyerdőn megütköztek a fejedelem seregével, s elűzték azt. Ezalatt Csíksomlyón az asszonyok, gyermekek és öregek imádkoztak. Tudni vélik, hogy nemcsak a katonák győztek, hanem valami felsőbb segítség is volt ott, de nem is az a lényeg, hogy mit gondolnak... A nyertes sereg a templomba ment, s az ott levőkkel együtt megkerülték a templomot, és attól kezdve minden évben pünkösöd szombatján összejönnek.

— *A csíki székelyeken kívül kik jönnek el még erre a búcsúra?*

— Az egész Csík vármegye és a Csíkkal szomszédos szentföldiek, a Maros-Torda megyeiek, s mások. Mikeházáról például a Dobos-kereszt minden évben legelsőnek jön, s megy vissza. Egy teljes hétig gyalog jön, és egy teljes hétig gyalog megy vissza. Minden biztatás és szervezés nélkül indulnak el az emberek! A pünkösdi búcsú a székely tömegeket folyamatosan és újra összehozó esemény, amelyen tíz—tizenkétezer ember is összegyűl; 1949-ben százezren jöttek el...

— *Ha jól tudom, a moldvai csángók is minden esztendőben ott vannak a csíksomlyói búcsún, még akkor is jöttek, amikor országhatár választotta el őket...*

— Ez így is van. De érdemes itt időzni egy keveset. Csíksomlyónak iskolája van a XVII. század óta. A tanulóifjúság minden évben elment a Szépvíz fölötti széphavasi kápolnához, a Szent László kápolnához, s itt várták a moldvai csángókat. Fogadták őket, majd bevezették, s a körmenet zárótagjaként vettek részt a búcsún. 1813-ból ismeretes egy feljegyzés, amelyben arra emlékeznek, hogy az egyik vajda — pontosan nem tudjuk, ki — az 1600-as évek táján, egy havast ajándékozott Csíksomlyó községnek, azért, hogy amikor a

csángók jönnek a búcsúba, kapjanak háromnapos ellátást és háromnapos szállást. A havas: Bálványos havasa. Édesanyám nekem azt mondta volt, hogy „én még főztem a nagykalapú csángóknak” —, s édesanyám mondta, akkor okvetlenül főzött!

A Bálványos havas fáját a tulajdonos község aztán eladta. Ezért hárommillió aranykoronát kaptak, de úgy tizenkettő—tizenhárom körül az egészet hadikölcsönbe jegyezték, s az utolsó fillérig odalett...

De mégis, az igazi kérdés az, hogy valóban miként jut ide a moldvai csángó csoport ilyen kitartóan és megismétlődően, több száz éven át? Sőt, bizonyos jogokkal, határon átgépe! Lám, az ének, a hit s a ragaszkodás előtt nincs politikai határ. Mert, íme, átgépe!

Én gyermekként közreműködtem a búcsúkon, harangoztam, énekeltem, vagy cseppet a toronyban, tehát a maga valóságában látom az egészet. Mégis el-elgondolkozom azon, hogy különös okának kell lenni, hogy 1567 óta minden esztendőben *egy célból* itt, Csíksomlyón összegyűlnek az emberek. A moldvaiaknak tehát *megfoghatóan* köze van a csíksomlyói magyarsághoz.

— *Ez a gyermekkori élmény volt, ami Péter bácsit arra indította, hogy tudományosan is foglalkozzék a csángó kérdéssel?*

— 1929-ben, háromévi csíkszeredai fiatal tanári múlt után, kaptam egy írást, minthogy az oklevelem budapesti, és a két ország között nincs reciprocitás, azaz viszonyosság, nem taníthatok tovább. Tehát állás nélkül maradtam. Ekkor került a kezembe Bartók Béla könyve: A magyar népdal. Már Pesten láttam az új mozgalom néhány eredményét; tudtam a Wesselényi utcai polgári fiúiskola kórusának hangversenyeiről, amely a Kodály-feldolgozásokat, például a Lengyel László-játékot — már bemutatta. De közelebről, minthogy én nem a Zeneakadémiára jártam, hanem a matematika—fizika szakra, nem annyira érdeklődtem a szakma iránt. Bartók Béla könyve az első könyv az egész magyar irodalomban, amely a magyar népdalról tudományosan beszél. Szétszedi aprójára, elemzi, s a népdal addig elképzelhetetlenül fontos vizsgálatát végzi. Ennek a könyvnek az első részében, a római számokkal jelölt nyolcadik oldalon az van írva, hogy az egész magyarok lakta területen a népdalgyűjtést Bartók Béla és Kodály Zoltán elvégezte, kivéve a Bakó (Bacău) városa körül levő csángó magyar falvaikba nem jutottak el. Ennyi elég is volt arra, hogy meggondolkoztasson: „íme állás nélkül vagy, és ez a kérdés megoldatlan, így nincs akadály annak, hogy meg ne próbáld!” El is indultam, be is mentem Moldvába s elkezdtem a munkát. Végigjártam a sok falut, majd többször vizsgálta is tértem, míg csak alkalmam volt arra.

Az első utam eredményét könyv formájában írtam meg. Visszajöve a gyűjtésből, elmentem Bartók Bélához, Kodály Zoltánhoz és Szabolcsi Bencéhez — íme, ezt az anyagot hoztam. Ekkor Bartók írásba adta, hogy fontos volna, tudományos szempontból a könyv kiadása. De hiába mentem bárkihez, nem érdekelte az erdélyi életet a csángók sorsa. Sem egyház, sem párt, sem más intézmény érdeklődést nem mutatott. Csíkszeredán volt egy nyomdász, Péter Ferenc, aki vállalkozott arra, hogy kiadja a könyvemet. S ki is adta ötszáz példányban. Könyvtári forgalomba nem került, magam bonyolítottam a terjesztést.

Majláth Gusztáv Károly, Erdély katolikus püspöke kieszközte, hogy töljenek meg az iskolában, vegyenek mégis vissza tanárnak, így 1930 és 33 között Kézdivásárhelyen ugyanazt a munkát próbáltam elvégezni, amit ko-

rábban Csikban. Itt kerültem szorosabb kapcsolatba gróf Mikes Ármínékkal. Felesége Bethlen Timea testvérhúga, épp Budapestre utazott Zaboláról. Őt kértem meg, hogy vigyen el néhány példányt a könyvemből az Akadémiára. A Tudományos Akadémia egy nagyobb összeget utalt ki számomra — messze a könyvek értéke fölött —, így már nem a tanári filléreimből kellett járnom az útjaimat Moldvába. Bizony, ez a váratlanul kapott összeg állított talpra.

Kolozsvárott megjelent könyvem második kiadása, s további útjaimról még két kötet: *Mert akkor az idő napkeletre fordul*; és az *Adalékok Moldva történetéhez*. Az előbbi átadtam Bartóknak, aki a teljes anyagot újra lejegyezte, használva és alkalmazva az én feljegyzéseimet. Az utóbbi pedig két fontos, általam felfedezett anyagot ad közre.

A XVIII. században, amikor Ausztria elfoglalta Moldvát, a hadsereg egyik kapitánya, Otzelovitz, olyan méretű térképet készített Moldva öt megyéjéről, amelyen a házak is fel vannak tüntetve. A kötetet két hatalmas leíró rész egészíti ki, melyben a falvak lakóinak és azok javainak számszerű adatait is jelzi. Ezzel egy időben jelentettem meg Bandulovits Márk marcianopolisi érsek és moldvai püspök jelentését. 1946-ban, Beke Pál nevű magyar titkárával együtt járta be egyházmegyéjét. A jelentés *Codex Bandinus* néven ismeretes. E két anyagot azért tartottam fontosnak lefordítani és megjelentetni, hogy lássa a közönség, hogy nem most kezdődik a moldvai kérdés... Bandulovits jelentésében felsorol 1012 családnevet, felsorolja a Moldvában található községeket, megmondva azok *használt* magyar nevét.

Időközben újra állásomat veszítettem, és elmentem kántornak Gyergyóalfaluba, majd 1936-ban felköltöztem Kolozsvárra. Kiadtam az eddigi három könyvet együtt, kiegészítve az új adataimmal.

— *Milyen munkamódszert választott Péter bácsi a kutatásaihoz? Előre felkészült egy-egy útra tudományosan is, vagy csak az összegezésnél használta fel a már meglevő anyagokat?*

— Amikor a csángó kérdéshez hozzányúltam, semmit sem ismertem az irodalmából. És ez volt a jó! Nem olvastam egyetlen vonatkozó írást sem, hogy ne befolyásoljanak semerre. Én a magam szemével amit látok, s ahogyan látom — úgy tudjam leírni...

Útjaim után, viszont, szinte mással sem foglalkoztam, mint kutatással! Rá kellett jönnöm, hogy ennek hatalmas irodalma van. Megpróbáltam ezt az irodalmat elérni, s amit lehetett, el is olvastam, s tanulmányoztam. Egyre jobban izgatott a kérdés, mert ráébredtem, hogy ez sokkal nagyobb és fontosabb dolog, mint ahogyan az emberek gondolkoznak róla. A csángó kérdés: politikum. Egy ország *titka*. Moldvában, már annak kezdete óta éltek magyarok, s Magyarországról, folyamatosan, újabb és újabb magyar csoportok érkeztek. Tehát a magyarság Moldvában mindig jelen volt. Az állam úgy tekintett rájuk, mintha nem léteznének. Teljesen jogtalanul éltek, *bándlinnek* nevezték őket, s ezer esztendőn keresztül iskolájuk nem volt.

A híres román történészek, például Gheorghe Sincai a könyvében, a Krónikában le sem írta a szót, hogy *csángó*. A statisztikában hiába keresem, mert az első statisztikát Moldvában 1859-ben készítették. Úgy szerepelnek a csángók, mint katolikusok és protestánsok. A későbbi hivatalos statisztikák csak azt mondják, hogy ez az embercsoport nem számítható népcsoportnak, hanem egy öntudat nélküli, maguk sem tudják, hova tartozó rétegnek — akikkel a jövőben, mint valami *néprajzi érdekességgel* lehet majd foglalkozni.

Minthogy nem említik, ebből taktika lett. Most a csángóság politikai tényezőnek számít. Könyvek sorozatát adják ki: az első 1942-ben jelent meg. Itt a csángó katolikusok, mint *ősrégi románok* szerepelnek. Gondolom, a politika ez lehetett: egy nép annyit ér, amennyit a vezetői. Hogy ne érjen semmit, nem engedem, hogy vezetői legyenek. Így nem is volt egyetlen tanító vagy pap — egyetlen embert — Petrás Incze Jánost kivéve, 1813-ban.

Tehát visszatérve a kérdésre, mindent elolvastam, mindent megtanultam. Sőt, felfedeztem olyan könyveket, amelyeket Magyarországon adtak ki, de a magyar közönség nem ismert. Ilyen volt Augner Károly, egy sváb kanonok nagyszerű könyve: *A moldvai magyarok telepedésének történeti vázlata*. Úgy tanultam meg az irodalmat, hogy az összefoglaló könyvemben már tizenhat oldalon csak a forrásokat közlöm... Igaz, én nemcsak a népdalt gyűjtöttem, hanem arra törekedtem, hogy teljes néprajzi adatgyűjtést végezzek.

— *Magyar forrásokon kívül még milyen anyaghoz jutott hozzá Péter bácsi?*

— Több helyen is kutattam Európában, de Rómában találtam a legtöbb anyagot. Megkerestem a papi leveleket, amelyekben rengeteg adatra bukkantam. Olyan adatokra, amelyekről addig a történészek sem beszéltek. Ezek a „rátalálásaim” valóságos felfedezések voltak! Makkai, a híres történész, még csak úgy beszél, hogy valahol és valamikor, amire most már elmondhatjuk, hogy itt és itt, és ekkor és ekkor...

— *A második bécsi döntés után szó esett a bukovinai székelyek hazatelepítéséről. Tudjuk, hogy a háború is közbeszólt, és az első és második földönfutásukat még továbbiak is követték. Megrendülten néztem Sára Sándor most készülő filmjét, amelyben a Bácskában férjüket vesztett asszonyok mesélik, balladásan, szívszorítóan iszonyú sorsukat. Péter bácsi mondja a bevezetőt a filmen, szűkszavúan! Ha lehet, megkérném, mondja el, milyen szerepe volt ebben a hazahozatalban?*

— Valóban szó esett a magyarok hazahozataláról. Ekkor én az erdélyi római katolikus püspökség tanfelügyelője és a tanítói önszegélyező gondnoka voltam. A kolozsvári konzul üzent, hogy menjek be hozzá. Továbbította Teleki Pál és Csáky István akaratát, mely szerint új állásomat a bukaresti nagykövetségen kell elfoglaltatnom. Azonnal megkerestem Márton Áront, aki azt mondta, hogy itt nincs mit gondolkodni, menni kell! Feloldott és megadta a működési bizonyítványomat, én pedig elfoglaltam új állásomat. Ezt megelőzően jártam a miniszterelnöknél, aki pontos utasítást adott a leendő feladatokról. Ott volt nála az egyik Zichy, Pap Gábor, s mondják a feladatom: a keleten élő magyarokat haza kell hozni. Diplomaútlevelemmel láttak el, ami azt jelentette, hogy oda mehettem, ahová akartam, nem tartóztathatott fel senki.

Hozzáláttam a kérdés földolgozásához: ilyen és ilyen részekre kell felosztani a kérdést, és ilyen és ilyen dolgokat kell megoldani a *tényleges* megoldás előtt. Például szerintem elsődleges feladat lett volna: számba venni az ott élő magyarok minden testi és lelki adatát. Tehát vagyontát éppen úgy, mint szellemi kincseit. Ezek után Magyarországon felépíteni a házaikat, s csak akkor mozdítani el őket. Érkezésükkor minden gazda megkapja a kulcsot a házához, és a telekkönyvi kivonatot a földjéről. Úgy képzeltem, hogy mikor mindez megvan, a nevelésükre alkalmas tanítókat küldünk közéjük, hogy mindazt, amit ezer esztendő alatt elveszítettek, ha kis százalékban is, de kapják vissza.

Ma is úgy érzem, hogy fontos és komoly tervet dolgoztam ki számukra...

— *S mi volt az akadály a terv megvalósításának?*

— Az akadály a katonai vezető volt. Mint tudjuk, minden követségen van egy katonai szem is. Hát itt is volt, s türelmetlenkedett, hogy lassan megy a dolog, s én ne gondolkozzam, hogy mi lesz ezekkel a székelyekkel, hanem hozzam csak haza őket, s ahogy lesz, úgy lesz...

„Ezt én nem csinálom!” — s eljöttem onnan, s csinálták tovább, akik csinálták.

— *Eredetileg is csak a bukovinai székelyek hazatelepítéséről volt szó, vagy ez kiterjedt volna a moldvai csángó magyarokra is?*

— Nem. Arról volt szó, hogy Bukovina öt falujából: Andrásfalva, József-falva, Fogadjisten, Istensegíts és Hadikfalva székely lakosságát hozzuk haza, s Moldvából azt, aki jönne.

De ebben már nem vettem részt. Bukaresti állásomat odahagytam, lemondtam a követségi tanácsosi állásomról, és visszatértem Kolozsvárra. Itt két kinevezés is várt rám: Erdély szociális főfelügyelője és a kolozsvári tanítóképző igazgatói állása. A szociális felügyelői állás miniszteri rangot jelentett akkor, én mégis az utóbbit választottam — én ezt tudom, ez a szakmám.

Hóman Bálint adta át a kinevezésemet, mondván, hogy: „Boldog vagyok, hogy a munkásságodat valamivel elismerhetem.”

A kolozsvári képzőben sok mindent megcsináltunk, ami mintája lehetne és maradhatna a tanítóképzésnek. Többek között létrehívtunk egy énekkart, amelynek vezetésére én hoztam föl Nagy István Csíkszeredáról, és olyan hatalmat adtam neki, én, az igazgató, hogy akkor tartott órát, amikor csak akart, s az ifjúságnak kötelező volt azon megjelenni. A leányképző leányai is jártak énekkarra. Bizony, olyan énekkar született itt, amelyik az elsők között volt az országban. Kodály Zoltán a *Balassi Bálint elfelejtett éneke* című művét a tanítóképző kórusának ajánlotta! Gyönyörű hangversenyeket tartottunk, s annak még ma is híre van!

Egyik alkalommal érkezik egy küldönc az irodámba: Teleki Pál miniszterelnök hívat a polgármesteri hivatalba. Azonnal mentem. Ott volt Bonczos Miklós, a belügyi államtitkár, az egyik Bethlen főispán, a kolozsvári polgármester, és Németh Kálmán, a bukovinai hazajöttek plébánosa. Ő korábban ferences volt, de átment rendes plébániális papnak.

Teleki Pál kérdezett: — A keletről hazahozandó magyarokat hová telepítené?

— Azoknak a helye — válaszoltam — a mai székelység nyugati peremén van. Székelyföldről mentek el, s ezek lennének azok a magasságviszonyok, amelyek megfelelnek az ottaniaknak. Ráadásul még szélesítenék is a székelység sávját Magyarország felé.

— Ha valami ok miatt oda nem lehetne, akkor hová vinné? — ez volt a második kérdése Teleki Pálnak.

— Akkor az ország szívébe — mondtam —, ott építenék nekik házakat, községeket, mert eleget voltak ezek az emberek országszélen.

— Mit szólna hozzá, ha Bácskába vinnék őket?

— Ez a terv rossz — válaszoltam —, mert ismét határszélre kerülnének, s kezdődne előről az életük.

Bácskába vitték őket, a dobrovojác, a szerb vitézek házaiba. Három esztendő múlva szólott a pesti rádió, hogy a hazatelepedettek szedjék a holmijukat, és menjenek az ország nyugati határa felé. Mentek is szerencsétlenek, és ott járkáltak. Sokan oda is vesztek, volt, akit elhurcoltak és kivégeztek. Sok

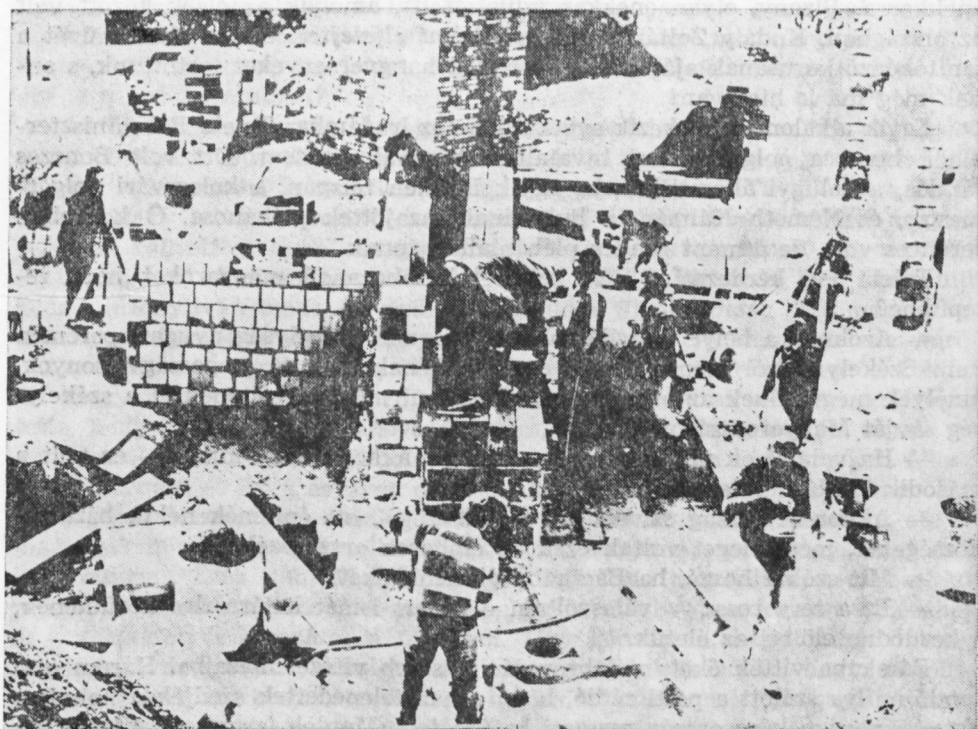
bolyongás után Bodor György — aki települési kormánybiztosnak nevezte magát — összefogta az embereket, és az állam hozzájárulásával Tolna megye Völgysegi járásába telepítette le őket. Bukovinából tizennégyezer embert hoztak haza. Tizenháromezer-hatszáz katolikust és négyszáz reformátust, s ehhez jött hozzá még egyezer ember Moldvából.

Eszembe jutott egy történet, úgy érzem, szorosan ide tartozik. S ha már a csíksomlyói búcsútól indultunk el, kanyarodjunk is oda vissza.

1949-ben, Márton Áron bérmaúttját tartva, azt Gyimesközéplekcon fejezte be. Innen indult volna a csíksomlyói búcsúba, de az állam el akarta fogatni. Amikor ezt meghallották a gyimesi csángók, előhoztak egy fehér lovat, s a püspöküket arra felültették. A legények megfogták egymást kezét, és a ló körül koszorút alkottak. Igen ám, de tíz emberkoszorú állta a püspököt körül, s így közelébe sem mehetett senki! Nem gondolhatott senki arra, hogy a püspöknek akármit is ártson...

Ezen a búcsún százezer ember jött össze. A következő esztendő pünkösdjére Csíksomlyón hadgyakorlatot rendeztek. Senki sem közelíthette meg a búcsúhelyet... Jegyeket a járművekre nem osztottak, szögekkel szórták föl az utat, hogy mindenkinek menjen el a kedve a búcsújárástól!

BALOGH JÚLIA

VÁRNAI LÁSZLÓ FOTOGRAFIKÁJA